

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक ११ ॥

॥ दशक अकरावा : भीमदशक ॥ ११ ॥
समास पहिला : सिद्धांतरूपण
॥ श्रीराम ॥
आकाशापासून वायो होतो । हा तों प्रत्यये येतो ।
वायोपासून अग्नी जो तो । सावध ऐका ॥ १ ॥
वायोची कठीण घिसणी । तेथे निर्माण जाला वन्ही ।
मंद वायो सीतळ पाणी । तेथुनि जालें ॥ २ ॥
आपापासून जाली पृथ्वी । ते नाना बीजरूप जाणावी ।
बीजापासून उत्पत्ति व्हावी । हा स्वभावचि आहे ॥ ३ ॥
मुळीं सृष्टी कल्पनेची । कल्पना आहे मुळींची ।
जयेपासून देवत्रयाची । काया जाली ॥ ४ ॥
निश्चळामधें चंचळ । ते चि कल्पना केवळ ।
अष्टधा प्रकृतीचें मूळ । कल्पनारूप ॥ ५ ॥
कल्पना तेचि अष्टधा प्रकृति । अष्टधा तेचि कल्पनामुर्ती ।
मुळाग्रापासून उत्पत्ति । अष्टधा जाणावी ॥ ६ ॥
पांच भूतें तीन गुण । आठ जालीं दोनी मिळोन ।
म्हणौनि अष्टधा प्रकृति जाण । बोलिजेते ॥ ७ ॥
मुळीं कल्पनारूप जाली । पुढें तेचि फापावली ।
केवळ जडत्वास आली । सृष्टिरूपें ॥ ८ ॥
मुळीं जाली ते मूळमाया । त्रिगुण जाले ते गुणमाया ।
जडत्व पावली ते अविद्या माया । सृष्टिरूपें ॥ ९ ॥
पुढें च्यारी खाणी जाल्या । च्यारी वाणी विस्तारल्या ।
नाना योनी प्रगटल्या । नाना वेक्ती ॥ १० ॥
ऐसी जाली उभारणी । आतां ऐका संव्हारणी ।
मागील दशकीं विशद करुनि । बोलिलें असे ॥ ११ ॥
परंतु आतां संकळित । बोलिजेल संव्हारसकेत ।
श्रोते वक्ते येथें चित्त । देऊन ऐका ॥ १२ ॥
शत वरुषें अनावृष्टि । तेथें आटेल जीवसृष्टि ।
ऐशा कल्पांताच्या गोष्टी । शास्त्रीं निरोपिल्या ॥ १३ ॥
बाराकळीं तपे सूर्य । तेणें पृथ्वीची रक्षा होये ।
मग ते रक्षा विरोन जाये । जळांतरी ॥ १४ ॥
तें जळ शोषी वैश्वानरु । वन्ही झडपी समीरु ।
समीर वितुळे निराकारु । जैसैं तैसैं ॥ १५ ॥
ऐसी सृष्टिसंहारणी जाली । मागां विस्तारें बोलिली ।
मायानिरासैं उरली । स्वरूपस्थिति ॥ १६ ॥
तेथें जीवशिव पिंडब्रह्मांड । अटोन गेलें थोतांड ।
मायेअविद्येचें बंड । वितळोन गेलें ॥ १७ ॥

विवेकेचि बोलिला क्षये । म्हणोनि विवेकप्रळये ।
विवेकी जाणती काये । मूर्खांस कळे ॥ १८ ॥
सृष्टि शोधितां सकळ । येक चंचळ येक निश्चळ ।
चंचळास कर्ता चंचळ । चंचळरूपी ॥ १९ ॥
जो सकळ शरीरीं वर्ते । सकळ कर्तुत्वास प्रवर्ते ।
करून अकर्ता हा वर्ते । शब्द जया ॥ २० ॥
राव रंक ब्रह्मादिक । सकळांमधें वर्ते येक ।
नाना शरीरें चाळक । इंद्रियेंद्वारें ॥ २१ ॥
त्यास परमात्मा बोलती । सकळ कर्ता ऐसैं जाणती ।
परि तो नासेल प्रचिती । विवेकें पाहावी ॥ २२ ॥
जो स्वानामधें गुरुगुरितो । जो सूकरांमधें कुरुकुरितो ।
गाढवीं भरोन भुंकतो । आटाहास्यें ॥ २३ ॥
लोक नाना देह देखती । विवेकी देहांत पाहाती ।
पंडित समदर्शनें घेती । येणें प्रकारें ॥ २४ ॥

॥ उलोक ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥

देह पाहातां वेगळाले । परंतु अंतर येकचि जालें ।
प्राणीमात्र देखिलें । येकांतरें ॥ २५ ॥
अनेक प्राणी निर्माण होती । परी येकचि कळा वर्तती ।
तये नांव जगज्जोती । जाणतीकळा ॥ २६ ॥
श्रोत्रीं नाना शब्द जाणे । त्वचेमधें सीतोष्ण जाणे ।
चक्षुमधें पाहों जाणे । नाना पदार्थ ॥ २७ ॥
रसनेमधें रस जाणे । घ्राणामधें वास तो जाणे ।
कर्मइंद्रियामधें जाणे । नाना विषयस्वाद ॥ २८ ॥
सूक्ष्म रूपें स्थूळ रक्षी । नाना सुखदुःखें परीक्षी ।
त्यास म्हणती अंतरसाक्षी । अंतरात्मा ॥ २९ ॥
आत्मा अंतरात्मा विश्वात्मा । चैतन्य सर्वात्मा सुक्ष्मात्मा ।
जीवात्मा शिवात्मा परमात्मा । द्रष्टा साक्षी सत्तारूप ॥ ३० ॥
विकारामधील विकारी । अखंड नाना विकार करी ।
तयास वस्तु म्हणती भिकारी । परम हीन ॥ ३१ ॥
सर्व येकचि दिसती । अवघा येककार करिती ।
ते अवघी माईक स्थिती । चंचळामधें ॥ ३२ ॥
चंचळ माया ते माईक । निश्चळ परब्रह्म येक ।
नित्यानित्यविवेक । याकारणे ॥ ३३ ॥

जातो जीव तो प्राण । नेणे जीव तो अज्ञान ।
जन्मतो जीव तो जाण । वासनात्मक ॥ ३४ ॥
ऐक्य जीव तो ब्रह्मांश । जेथें पिंडब्रह्मांडनिरास ।
येथें सांगितले विशेष । चत्वार जीव ॥ ३५ ॥
असो हें अवघें चंचळ । चंचळ जाईल सकळ ।
निश्चळ तें निश्चळ । आदिअंती ॥ ३६ ॥
आद्य मध्य अवसान । जे वस्तु समसमान ।
निर्विकारी निर्गुण निरंजन । निःसंग निःप्रपंच ॥ ३७ ॥
उपाधीनिरासें तत्वता । जीवशिवास ऐक्यता ।
विवंचून पाहों जातां । उपाधि कैची ॥ ३८ ॥
असो जाणणें तितुकें ज्ञान । परंतु होतें विज्ञान ।
मनें वोळखावें उन्मन । कोण्या प्रकारें ॥ ३९ ॥
वृत्तिस न कळे निवृत्ति । गुणास कैची निर्गुणप्राप्ती ।
गुणातीत साधक संती । विवेकें केलें ॥ ४० ॥
श्रवणापरीस मनन सार । मननें कळे सारासार ।
निजध्यासें साक्षात्कार । निःसंग वस्तु ॥ ४१ ॥
निर्गुणी जे अनन्यता । तेचि मुक्ति सायोज्यता ।
लक्ष्यांश वाच्यांश आतां । पुरे जाला ॥ ४२ ॥
अलक्षी राहिलें लक्ष । सिद्धांती कैचा पूर्वपक्ष ।
अप्रत्यक्षास कैचें प्रत्यक्ष । असोन नाही ॥ ४३ ॥
असोन माईक उपाधी । तेचि सहजसमाधी ।
श्रवणें बळावी बुद्धी । निश्चयाची ॥ ४४ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
सिद्धांतरूपणनाम समास पहिला ॥ १ ॥ ११-१

समास दुसरा : चत्वारदेवनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

येक निश्चळ येक चंचळ । चंचळीं गुंतलें सकळ ।
निश्चळ तें निश्चळ । जैसें तैसें ॥ १ ॥
पाहे निश्चळाचा विवेक । ऐसा लक्षामधें येक ।
निश्चळाऐसा निश्चयात्मक । निश्चळचि तो ॥ २ ॥
या निश्चळाच्या गोष्टी सांगती । पुन्हां चंचळाकडे धांवती ।
चंचळचक्रीं निघोन जाती । ऐसे थोडे ॥ ३ ॥
चंचळीं चंचळ जन्मलें । चंचळाचि मधें वाढलें ।
अवघें चंचळचि बिंबलें । जन्मवरी ॥ ४ ॥
पृथ्वी अवघी चंचळाकडे । करणें तितुकें चंचळीं घडे ।
चंचळ सांडून निश्चळीं पवाडे । ऐसा कैचा ॥ ५ ॥
चंचळ कांहीं निश्चळेना । निश्चळ कदापी चळेना ।
नित्यानित्यविवेकें जना । उमजे कांहीं ॥ ६ ॥
कांहीं उमजलें तरी नुमजे । कांहीं समजलें तरी न समजे ।
कांहीं बुझे तरी निर्बुजे । किंचित मात्र ॥ ७ ॥
संदेह अनुमान आणी भ्रम । अवघा चंचळामधें श्रम ।
निश्चळीं कदा नाही वर्म । समजलें पाहिजे ॥ ८ ॥
चंचळाकरी तितुकी माया । माईक जाये विलया ।

लहान थोर म्हणावया । कार्य नाही ॥ ९ ॥
सगट माया विस्तारली । अष्टधा प्रकृति फांपावली ।
चित्रविचित्र विकारली । नाना रूपें ॥ १० ॥
नाना उत्पत्ती नाना विकार । नाना प्राणी लाहान थोर ।
नाना पदार्थ मकार । नाना रूपें ॥ ११ ॥
विकारवंत विकारलें । सूक्ष्म जडत्वा आलें ।
अमर्याद दिसों लागलें । कांहींचाबाहीं ॥ १२ ॥
मग नाना शरीरें निर्माण जालीं । नाना नामाभिधानें ठेविलीं ।
भाषा परत्वे कळों आलीं । कांहीं कांहीं ॥ १३ ॥
मग नाना रीति नाना दंडक । आचार येकाहून येक ।
वर्तो लागले सकळ लोक । लोकाचारें ॥ १४ ॥
अष्टधा प्रकृतीचीं शरीरें । निर्माण जालीं लाहानथोरें ।
पुढें आपुलाल्या प्रकारें । वर्तो लागती ॥ १५ ॥
नाना मते निर्माण जालीं । नाना पाषांडें वाढलीं ।
नाना प्रकारीचीं उठिलीं । नाना बंडें ॥ १६ ॥
जैसा प्रवाह पडिला । तैसाच लोक चालिला ।
कोण वारील कोणाला । येक नाही ॥ १७ ॥
पृथ्वीचा जाला गळांठा । येकाहून येक मोठा ।
कोण खरा कोण खोटा । कोण जाणे ॥ १८ ॥
आचार बहुकांचित पडिला । कित्येक पोटासाठी बुडाला ।
अवघा वरपंगचि जाला । साभिमानें ॥ १९ ॥
देव जाले उदंड । देवांचें मांडलें भंड ।
भूतादेवतांचें थोतांड । येकचि जालें ॥ २० ॥
मुख्य देव तो कळेना । काशास कांहींच मिळेना ।
येकास येक वळेना । अनावर ॥ २१ ॥
ऐसा नासला विचार । कोण पाहातो सारासार ।
कैचा लहान कैचा थोर । कळेचिना ॥ २२ ॥
शास्त्रांचा बाजार भरला । देवांचा गल्बला जाला ।
लोक कामनेच्या व्रताला । झोंबोन पडती ॥ २३ ॥
ऐसें अवघें नासलें । सत्यासत्य हारपलें ।
अवघें अनायेक जालें । चहूंकडे ॥ २४ ॥
मतामतांचा गल्बला । कोणी पुसेना कोणाला ।
जो जे मतीं सांपडला । तयास तेंचि थोर ॥ २५ ॥
असत्याचा अभिमान । तेणें पाविजे पतन ।
म्हणोनियां ज्ञाते जन । सत्य शोधिती ॥ २६ ॥
लोक वर्तती सकळ । तें ज्ञात्यास करतळामळ ।
आतां ऐका केवळ । विवेकी हो ॥ २७ ॥
लोक कोण्या पंथें जाती । आणि कोण्या देवास भजती ।
ऐसी हे रोकडी प्रचिती । सावध ऐका ॥ २८ ॥
मृत्तिका धातु पाषाणादिक । ऐसिया प्रतिमा अनेक ।
बहुतेक लोकांचा दंडक । प्रतिमादेवी ॥ २९ ॥
नाना देवांचे अवतार । चरित्रें ऐकती येक नर ।
जप ध्यान निरंतर । करिती पूजा ॥ ३० ॥

येक सकळांचा अंतरात्मा । विश्वीं वर्ते जो विश्वात्मा ।
 द्रष्टा साक्षी ज्ञानात्मा । मानिती येक ॥ ३१ ॥
 येक ते निर्मळ निश्चळ । कदापी नव्हेति चंचळ ।
 अनन्यभावे केवळ । वस्तुच ते ॥ ३२ ॥
 येक नाना प्रतिमा । दुसरा अवतारमहिमा ।
 तिसरा तो अंतरात्मा । चौथा तो निर्विकारी ॥ ३३ ॥
 ऐसे हे चत्वार देव । सृष्टीमधील स्वभाव ।
 यावेगळा अंतर्भाव । कोठेंचि नाही ॥ ३४ ॥
 अवघें येकचि मानिती । ते साक्ष देव जाणती ।
 परंतु अष्टधा प्रकृति । वोळखिली पाहिजे ॥ ३५ ॥
 प्रकृतीमधील देव । तो प्रकृतीचा स्वभाव ।
 भावातीत माहानभाव । विवेकें जाणावा ॥ ३६ ॥
 जो निर्मळास ध्याईल । तो निर्मळचि होईल ।
 जो जयास भजेल । तो तद्रूप जाणावा ॥ ३७ ॥
 क्षीर नीर निवडिती । ते राजहंस बोलिजेती ।
 सारासार जाणती । ते माहानभाव ॥ ३८ ॥
 अरे जो चंचळास ध्याईल । तो सहजचि चळेल ।
 जो निश्चळास भजेल । तो निश्चळचि ॥ ३९ ॥
 प्रकृतीसारखें चालावें । परी अंतरीं शाश्वत वोळखावें ।
 सत्य होऊन वर्तावें । लोकांऐसें ॥ ४० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 चत्वारदेवनिरूपणनाम समास दुसरा ॥ २ ॥ ११.२

समास तिसरा : शिकवण निरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

बहुतां जन्मांचा सेवट । नरदेह सांपडे अवचट ।
 येथें वर्तावें चोखट । नितिन्यायें ॥ १ ॥
 प्रपंच करावा नेमक । पाहावा परमार्थविवेक ।
 जेणेंकरितां उभय लोक । संतुष्ट होती ॥ २ ॥
 शत वरुषें वय नेमिलें । त्यांत बाळपण नेणतां गेलें ।
 तारुण्य अवघें वेचलें । विषयांकडे ॥ ३ ॥
 वृद्धपर्णी नाना रोग । भोगणें लागे कर्मभोग ।
 आतां भगवंताचा योग । कोणे वेळे ॥ ४ ॥
 राजिक देविक उदेग चिंता । अन्न वस्त्र देहममता ।
 नाना प्रसंगें अवचिता । जन्म गेला ॥ ५ ॥
 लोक मरमरो जाती । वडिलें गेलीं हे प्रचिती ।
 जाणत जाणत निश्चिती । काये मानिलें ॥ ६ ॥
 अग्न गृहासी लागला । आणि सावकास निजेला ।
 तो कैसा म्हणावा भला । आत्महत्यारा ॥ ७ ॥
 पुण्यमार्ग अवघा बुडाला । पापसंग्रह उदंड जाला ।
 येमयातनेचा झोला । कठीण आहे ॥ ८ ॥
 तरी आतां ऐसें न करावें । बहुत विवेकें वर्तावें ।
 इहलोक परत्र साधावें । दोहीकडे ॥ ९ ॥
 आळसाचें फळ रोकडें । जांभया देऊन निद्रा पडे ।

सुख म्हणौन आवडे । आळसी लोकां ॥ १० ॥
 साक्षेप करितां कष्टती । परंतु पुढें सुरवाडती ।
 खाती जेविती सुखी होती । येत्नेंकरूनी ॥ ११ ॥
 आळस उदास नागवणा । आळस प्रेतनबुडवणा ।
 आळसें करंटपणाच्या खुणा । प्रगट करिती ॥ १२ ॥
 म्हणौन आळस नसावा । तरीच पाविजे वैभवा ।
 अरत्रीं परत्रीं जीवा । समाधान ॥ १३ ॥
 प्रेतन करावा तो कोण । हेंचि ऐका निरूपण ।
 सावध करून अंतःकरण । निमिष्य येक ॥ १४ ॥
 प्रातःकाळी उठावें । कांहीं पाठांतर करावे ।
 येथानशक्ती आठवावें । सर्वोत्तमासी ॥ १५ ॥
 मग दिशेकडे जावें । जे कोणासिच नव्हे ठावें ।
 शौच्य आचमन करावें । निर्मळ जळें ॥ १६ ॥
 मुखमार्जन प्रातःस्नान । संध्या तर्पण देवतार्चन ।
 पुढें वैश्यदेवउपासन । येथासांग ॥ १७ ॥
 कांहीं फळाहार घ्याव । मग संसारधंदा करावा ।
 सुशब्दें राजी राखावा । सकळ लोक ॥ १८ ॥
 ज्या ज्याचा जो व्यापार । तेथें असावे खबर्दार ।
 दुश्चितपणें तरी पोर । वेढा लावी ॥ १९ ॥
 चुके ठके विसरे सांडी । आठवण जालियां चर्फडी ।
 दुश्चित आळसाची रोकडी । प्रचित पाहा ॥ २० ॥
 याकारणें सावधान । येकाग्र असावें मन ।
 तरी मग जेवितां भोजन । गोड वाटे ॥ २१ ॥
 पुढें भोजन जालियांवरी । कांहीं वाची चर्चा करी ।
 येकांती जाऊन विवरी । नाना ग्रंथ ॥ २२ ॥
 तरीच प्राणी शाहाणा होतो । नाहीतरी मूर्खचि राहातो ।
 लोक खाती आपण पाहातो । दैन्यवाणा ॥ २३ ॥
 ऐक सदेवपणाचें लक्षण । रिकाम्या जाऊं नेदी येक क्षण ।
 प्रपंचवेवसायाचें ज्ञान । बरें पाहे ॥ २४ ॥
 कांहीं मेळवी मग जेवी । गुंतल्या लोकांस उगवी ।
 शरीर कारणी लावी । कांहीं तरी ॥ २५ ॥
 कांहीं धर्मचर्चा पुराण । हरीकथा निरूपण ।
 वायां जऊं नेदी क्षण । दोहीकडे ॥ २६ ॥
 ऐसा जो सर्वसावध । त्यास कैचा असेल खेद ।
 विवेकें तुटला समंध । देहबुद्धीचा ॥ २७ ॥
 आहे तितुकें देवाचें । ऐसें वर्तणें निश्चयाचें ।
 मूळ तुटें उद्वेगाचें । येणें रीतीं ॥ २८ ॥
 प्रपंची पाहिजे सुवर्ण । परमार्थी पंचिकर्ण ।
 माहावाक्याचें विवरण । करितां सुटे ॥ २९ ॥
 कर्म उपासना आणि ज्ञान । येणें राहे समाधान ।
 परमार्थाचें जें साधन । तेंचि ऐकत जावें ॥ ३० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 शिकवणनिरूपणनाम समास तिसरा ॥ ३ ॥ ११.३

समास चौथा : सारविवेकनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म म्हणजे निराकार । गगनासारिखा विचार ।
विकार नाही निर्विकार । तेंचि ब्रह्म ॥ १ ॥
ब्रह्म म्हणजे निश्चळ । अंतरात्मा तो चंचळ ।
द्रष्टा साक्षी केवळ । बोलिजे तया ॥ २ ॥
तो अंतरात्मा म्हणजे देव । त्याचा चंचळ स्वभाव ।
पाळिताहे सकळ जीव । अंतरी वसोनी ॥ ३ ॥
त्यावेगळे जड पदार्थ । तेणेंवीण देह वेर्थ ।
तेणेंचि कळे परमार्थ । सकळ कांही ॥ ४ ॥
कर्ममार्ग उपासना मार्ग । ज्ञानमार्ग सिद्धांतमार्ग ।
प्रवृत्तिमार्ग निवृत्तिमार्ग । देवची चालवी ॥ ५ ॥
चंचळेविण निश्चळ कळेना । चंचळ तरी स्थिरावेना ।
ऐसें हे विचार नाना । बरे पाहा ॥ ६ ॥
चंचळनिश्चळाची संधी । तेथें भांवावते बुद्धि ।
कर्ममार्गाचे जे विधी । ते मग ऐलिकडे ॥ ७ ॥
देव या सकळांचे मूळ । देवास मूळ ना डाळ ।
परब्रह्म तें निश्चळ । निर्विकारी ॥ ८ ॥
निर्विकारी आणि विकारी । येक म्हणेल तो भिकारी ।
विचाराची होते वारी । देखतदेखतां ॥ ९ ॥
सकळ परमार्थास मूळ । पंचीकर्ण माहावाक्य केवळ ।
तेंची करावें प्रांजळ । पुनःपुन्हां ॥ १० ॥
पहिला देह स्थूळकाया । आठवा देह मूळमाया ।
अष्ट देह निर्शल्यां । विकार कैचा ॥ ११ ॥
याकारणें विकारी । साचाऐसी बाजीगरी ।
येक समजे येक खरी । मानिताहे ॥ १२ ॥
उत्पत्ति स्थिती संहार । यावेगळा निर्विकार ।
कळायासाठीं सारासार । विचार केला ॥ १३ ॥
सार असार दोनी येक । तेथें कैचा उरला विवेक ।
परिक्षा नेणती रंक । पापी करंटे ॥ १४ ॥
जो येकचि विस्तारला । तो अंतरात्मा बोलिला ।
नाना विकारी विकारला । निर्विकारी नव्हे ॥ १५ ॥
ऐसें प्रगटचि आहे । आपुल्या प्रत्यये पाहे ।
काय राहे काय न राहे । हें कळेना ॥ १६ ॥
जें अखंड होत जातें । जें सर्वदा संहारतें ।
रोकडें प्रचितीस येतें । जनामधें ॥ १७ ॥
येक रडे येक चर्फडी । येकांची धरी नरडी ।
येकमेकां झोंबती बराडी । दुकळले जैसे ॥ १८ ॥
नाहीं न्याये नाहिं नीति । ऐसे हे लोक वर्तती ।
आणि अवघेंच सार म्हणती । विवेकहीन ॥ १९ ॥
धोंडे सांडून सोनें घ्यावें । माती सांडून अन्न खावें ।
आणि अवघेंचि सार म्हणावें । बाष्कळपणें ॥ २० ॥
म्हणौनि हा विचार करावा । सत्यमार्ग तोचि धरावा ।

लाभ जाणोन घ्यावा । विवेकाचा ॥ २१ ॥
सारगार येकचि सरी । तेथें परीक्षेस कैची उरी ।
याकारणें चतुरी । परीक्षा करावी ॥ २२ ॥
जेथें परीक्षेचा अभाव । तेथें दे घाव घे घाव ।
सगट सारिखा स्वभाव । लौदपणाचा ॥ २३ ॥
घेव ये तेंचि घ्यावें । घेव न ये तें सोडावें ।
उंच नीच वोळखावें । त्या नाव ज्ञान ॥ २४ ॥
संसारसांतेस आले । येक लाभें अमर जाले ।
येक ते करंटे ठकले । मुदल गेलें ॥ २५ ॥
जाणत्यानें ऐसें न करावें । सार तेंचि शोधून घ्यावें ।
असार तें जाणोन त्यागावें । वमक जैसें ॥ २६ ॥
तें वमक करी प्राशन । तरी तें स्वानाचें लक्षण ।
तेथें सुचिस्मंत ब्राह्मण । काय करी ॥ २७ ॥
जेहि जैसें संचित केलें । तयास तैसेंचि घडलें ।
जें अभ्यासी पडोन जडलें । तें तों सुटेना ॥ २८ ॥
येक दिव्यान्नं भक्षिती । येक विष्टा सावडिती ।
आपुल्या वडिलांचा घेती । साभिमान ॥ २९ ॥
असो विवेकेविण । बोलणें तितुका सीण ।
कोणीयेकें श्रवण मनन । केलेंचि करावें ॥ ३० ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
सारविवेकनिरूपणनाम समास चौथा ॥ ४ ॥ ११.४

समास पांचवा : राजकारण निरूपण
॥ श्रीराम ॥

कर्म केलेंचि करावें । ध्यान धरिलेंचि धरावें ।
विवरलेंचि विवरावें । पुन्हा निरूपण ॥ १ ॥
तैसें आम्हांस घडलें । बोलिलेंचि बोलणें पडिलें ।
कां जें विघडलेंचि घडलें । पाहिजे समाधान ॥ २ ॥
अनन्य राहे समुदाव । इतर जनास उपजे भाव ।
ऐसा आहे अभिप्राव । उपायाचा ॥ ३ ॥
मुख्य हरिकथा निरूपण । दुसरें तें राजकरण ।
तिसरें तें सावधपण । सर्वविषई ॥ ४ ॥
चौथा अत्यंत साक्षप । फेडावे नाना आक्षप ।
अन्याये थोर अथवा अल्प । क्षमा करीत जावे ॥ ५ ॥
जाणावें पराचें अंतर । उदासीनता निरंतर ।
नीतिन्यायासि अंतर । पडोंच नेदावें ॥ ६ ॥
संकेतें लोक वेधावा । येकूनयेक बोधावा ।
प्रपंचहि सावरावा । येथानशक्त्या ॥ ७ ॥
प्रपंचसमयो वोळखावा । धीर बहुत असावा ।
संमंध पडों नेदावा । अति परी तयाचा ॥ ८ ॥
उपाधीसी विस्तारावें । उपाधीत न संपडावें ।
नीचत्व पहिलेंच घ्यावें । आणि मूर्खपण ॥ ९ ॥
दोष देखोन झांकावे । अवगुण अखंड न बोलावे ।
दुर्जन सांपडोन सोडावे । परोपकार करूनी ॥ १० ॥

तन्हे भरोंच नये । सुचावे नाना उपाये ।
 नव्हे तेंचि करावें कायें । दीर्घ प्रेत्लें ॥ ११ ॥
 फड नासोंचि नेदावा । पडिला प्रसंग सांवरावा ।
 अतिवाद न करावा । कोणीयेकासी ॥ १२ ॥
 दुसऱ्याचें अभिष्ट जाणावें । बहुतांचें बहुत सोसावें ।
 न सोसे तरी जावें । दिगांतराप्रती ॥ १३ ॥
 दुखः दुसऱ्याचें जाणावें । ऐकोन तरी वांटून घ्यावें ।
 बरें वाईट सोसावें । समुदायाचें ॥ १४ ॥
 अपार असावें पाठांतर । सन्निधचि असावा विचार ।
 सदा सर्वदा तत्पर । परोपकारासी ॥ १५ ॥
 शांती करून करवावी । तन्हे सांडून सांडवावी ।
 क्रिया करून करवावी । बहुतांकरवी ॥ १६ ॥
 करणें असेल अपाये । तरी बोलोन दाखऊं नये ।
 परस्परेंचि प्रत्यये । प्रचितीस आणावा ॥ १७ ॥
 जो बहुतांचे सोसीन । त्यास बहुतेक लोक मिळेना ।
 बहुत सोसितां उरेना । महत्व आपुलें ॥ १८ ॥
 राजकारण बहुत करावें । परंतु कळोंच नेदावें ।
 परपीडेवरी नसावें । अंतःकरण ॥ १९ ॥
 लोक पारखून सांडावे । राजकारणें अभिमान झाडावे ।
 पुन्हा मेळऊन घ्यावें । दुरील दोरे ॥ २० ॥
 हिरवटासी दुरी धरावें । कचरटासी न बोलावें ।
 समंध पडता सोडून जावें । येकीकडे ॥ २१ ॥
 ऐसें असो राजकारण । सांगतां तें असाधारण ।
 सुचित अस्तां अंतःकरण । राजकारण जाणे ॥ २२ ॥
 वृक्षीं रूढासी उचलावें । युद्धकर्त्यास ढकलून द्यावें ।
 कारबाराचें सांगावें । आंग कैसें ॥ २३ ॥
 पाहातां तरी सांपडेना । कीर्ति करूं तरी राहेना ।
 आलें वैभव अभिळासीना । कांहीं केल्यां ॥ २४ ॥
 येकांची पाठी राखणें । येकांस देखो न सकणें ।
 ऐसीं नव्हेत कीं लक्षणें । चातुर्याचीं ॥ २५ ॥
 न्याय बोलतांही मानेना । हित तेंचि न ये मना ।
 येथें कांहींच चालेना । त्यागेंवीण ॥ २६ ॥
 श्रोतीं कळोन आक्षेपिलें । म्हणौन बोलिलेंचि बोलिलें ।
 न्यूनपूर्ण क्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥ २७ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 राजकारणनिरूपणनाम समास पांचवा ॥ ५ ॥ ११-५

समास सहावा : महंत लक्षण
 ॥ श्रीराम ॥

शुद्ध नेटके ल्याहावें । लेहोन शुद्ध शोधवें ।
 शोधून शुद्ध वाचावें । चुकों नये ॥ १ ॥
 विशकळित मात्रुका नेमस्त कराव्या । धाट्या जाणोन सदृढ धराव्या ।
 रंग राखोन भराव्या । नाना कथा ॥ २ ॥
 जाणायाचें सांगतां न ये । सांगायाचें नेमस्त न ये ।

समजल्याविण कांहींच न ये । कोणीयेक ॥ ३ ॥
 हरिकथा निरूपण । नेमस्तपणें राजकारण ।
 वर्तायाचें लक्षण । तेंहि असावें ॥ ४ ॥
 पुसों जाणे सांगों जाणे । अर्थांतर करूं जाणे ।
 सकळिकांचें राखों जाणे । समाधान ॥ ५ ॥
 दीर्घ सूचना आधीं कळे । सावधपणें तर्क प्रवळे ।
 जाणजाणोनि निवळे । येथायोग्य ॥ ६ ॥
 ऐसा जाणे जो समस्त । तोचि महंत बुद्धिमंत ।
 यावेगळें अंतवंत । सकळ कांहीं ॥ ७ ॥
 ताळवेळ तानमानें । प्रबंद कविता जाड वचनें ।
 मज्यालसी नाना चिन्हें । सुचती तया ॥ ८ ॥
 जो येकांतास तत्पर । आधीं करी पाठांतर ।
 अथवा शोधी अर्थांतर । ग्रंथगर्भीचें ॥ ९ ॥
 आधींच सिकोन जो सिकवी । तोचि पावे श्रेष्ठ पदवी ।
 गुंतल्या लोकांस उगवी । विवेकबळें ॥ १० ॥
 अक्षर सुंदर वाचणें सुंदर । बोलणें सुंदर चालणें सुंदर ।
 भक्ति ज्ञान वैराग्य सुंदर । करून दावी ॥ ११ ॥
 जयास येत्नचि आवडे । नाना प्रसंगीं पवाडे ।
 धीटपणें प्रगटे दडे । ऐसा नव्हे ॥ १२ ॥
 सांकडीमधें वर्तो जाणे । उपाधीमधें मिळों जाणे ।
 अलिप्तपणें राखों जाणे । आपणासी ॥ १३ ॥
 आहे तरी सर्वां ठाई । पाहों जातां कोठेंचि नाही ।
 जैसा अंतरात्मा ठाईचा ठाई । गुप्त जाला ॥ १४ ॥
 त्यावेगळें कांहींच नसे । पाहों जातां तो न दिसे ।
 न दिसोन वर्तवीतसे । प्राणीमात्रांसी ॥ १५ ॥
 तैसाच हाहि नानापरी । बहुत जनास शाहाणे करी ।
 नाना विद्या त्या विवरी । स्थूळ सूक्ष्मा ॥ १६ ॥
 आपणाकरितां शाहाणे होती । ते सहजचि सोये धरिती ।
 जाणतेपणाची महंती । ऐसी असे ॥ १७ ॥
 राखों जाणें नीतिन्याय । न करी न करवी अन्याये ।
 कठीण प्रसंगीं उपाये । करूं जाणे ॥ १८ ॥
 ऐसा पुरुष धारणेचा । तोचि आधार बहुतांचा ।
 दास म्हणे रघुनाथाचा । गुण घ्यावा ॥ १९ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 महंतलक्षणनिरूपणनाम समास सहावा ॥ ६ ॥ ११-६

समास सातवा : चंचळ नदी
 ॥ श्रीराम ॥

चंचळ नदी गुप्त गंगा । स्मरणें पावन करी जगा ।
 प्रचित रोकडी पाहा गा । अन्यथा नव्हे ॥ १ ॥
 केवळ अचंचळीं निर्माण जाली । अधोमुखें बळें चालिली ।
 अखंड वाहे परी देखिली । नाहीच कोणी ॥ २ ॥
 वळणें वांकाणें भोवरे । उकळ्या तरंग झरे ।
 लादा लाटा कातरे । ठाई ठाई ॥ ३ ॥

शुष्क जळाचे चळाळ । धारा धबावे खळाळ ।
 चिपळ्या चळक्या भळाळ । चपळ पाणी ॥ ४ ॥
 फेण फुगे हेलावे । सैरावैरा उदक धावे ।
 थेंब फुई मोजावे । अणुरेणु किती ॥ ५ ॥
 वोसाणे वाहती उदंड । झोतावे दर्कुटे दगड ।
 खडकें बेटें आड । वळसा उठे ॥ ६ ॥
 मृद भूमी तुटोन गेल्या । कठीण तैश्याचि राहिल्या ।
 ठाई ठाई उदंड पाहिल्या । सृष्टीमधें ॥ ७ ॥
 येक ते वाहतचि गेले । येक वळशामधें पडिले ।
 येक सांकडीत आडकले । अधोमुख ॥ ८ ॥
 येक आपटआपटोंच गेली । येक चिरडचिदोंच मेली ।
 कितीयेक ते फुगली । पाणी भरलें ॥ ९ ॥
 येक बळाचे निवडले । ते पोहतचि उगमास गेले ।
 उगमदर्शनं पवित्र जाले । तीर्थरूप ॥ १० ॥
 तेथें ब्रह्मादिकांचीं भुवनं । ब्रह्मांडदेवतांचीं स्थानं ।
 उफराटी गंगा पाहातां मिळणें । सकळांस तेथें ॥ ११ ॥
 त्या जळाऐसें नाही निर्मळ । त्या जळाऐसें नाही चंचळ ।
 आपोनारायण केवळ । बोलिजे त्यासी ॥ १२ ॥
 माहानदी परी अंतराळीं । प्रत्यक्ष वाहे सर्वकाळीं ।
 स्वर्गमृत्युपाताळी । पसरली पाहा ॥ १३ ॥
 अधोर्ध अष्टहि दिशा । तिचें उदक करी वळसा ।
 जाणते जाणती जगदीशा । सारिखीच ते ॥ १४ ॥
 अनंत पात्री उदक भरलें । कोठें पाझपाझरोच गेलें ।
 कितीयेक तें वेचलें । संसारासी ॥ १५ ॥
 येक्यासंगे तें कडवट । येक्यासंगे तें गुळचट ।
 येक्यासंगे ते तिखट । तुरट क्षार ॥ १६ ॥
 ज्या ज्या पदार्थास मिळे । तेथें तद्रूपचि मिसळे ।
 सखोले भूमीस तुंबळे । सखोलपणें ॥ १७ ॥
 विषामधें विषचि होतें । अमृतामधें मिळोन जाते ।
 सुगंधी सुगंध तें । दुर्गंधी दुर्गंध ॥ १८ ॥
 गुणी अवगुणी मिळे । ज्याचें त्यापरी निवळे ।
 त्या उदकाचा महिमा न कळे । उदकेंविण ॥ १९ ॥
 उदक वाहे अपरंपार । न कळे नदी कीं सरोवर ।
 जळवास करून नर । राहिले कितीयेक ॥ २० ॥
 उगमापैलकडे गेले । तेथें परतोन पाहिलें ।
 तंव तें पाणीच आटलें । कांहीं नाही ॥ २१ ॥
 वृत्तिसुन्य योगेश्वर । याचा पाहावा विचार ।
 दास म्हणे वारंवार । किती सांगों ॥ २२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 चंचळ नदीनिरूपणनाम समास सातवा ॥ ७ ॥ ११-७

समास आठवा : अंतरात्माविवरण
 ॥ श्रीराम ॥

आतां वंदूं सकळकर्ता । समस्त देवांचा जो भर्ता ।

त्याचे भजनीं प्रवर्ता । कोणीतरी ॥ १ ॥
 तेणेंविण कार्य न चले । पडिलें पर्ण तेंहि न हाले ।
 अवधें त्रैलोक्येचि चाले । जयाचेनी ॥ २ ॥
 तो अंतरात्मा सकळांचा । देवदानवमानवांचा ।
 चत्वारखाणीचत्वारवाणीचा । प्रवर्तकु ॥ ३ ॥
 तो येकलाचि सकळां घटीं । करी भिन्नभिन्ना राहाटी ।
 सकळ सृष्टीची गोष्टी । किती म्हणोन सांगावी ॥ ४ ॥
 ऐसा जो गुप्तेश्वर । त्यास म्हणावें ईश्वर ।
 सकळ ऐश्वर्य थोर थोर । जयाचेनि भोगिती ॥ ५ ॥
 ऐसा जेणें वोळखिला । तो विश्वंभरचि जाला ।
 समाधी सहजस्थितीला । कोण पुसे ॥ ६ ॥
 अवधें त्रैलोक्य विवरावें । तेव्हां वर्म पडेल ठावें ।
 आवचटें घबाड सिणावें । नलगेचि कांहीं ॥ ७ ॥
 पाहातां ऐसा कोण आहे । जो अंतरात्मा विवरोन पाहे ।
 अल्प स्वल्प कळोन राहे । समाधानें ॥ ८ ॥
 आरे हें पाहिलेंच पाहावें । विवरलेंचि मागुतें विवरावें ।
 वाचिलेंचि वाचावें । पुन्हापुन्हा ॥ ९ ॥
 अंतरात्मा केवढा कैसा । पाहाणाराची कोण दशा ।
 देखिल्या ऐकिल्या ऐसा । विवेक सांगे ॥ १० ॥
 उदंड ऐकिलें देखिलें । अंतरात्म्यास नवचे पुरविलें ।
 प्राणी देहधारी बाउलें । काय जाणे ॥ ११ ॥
 पूर्णास अपूर्ण पुरेना । कां जें अखंड विवरेना ।
 विवरतां विवरतां उरेना । देवावेगळा ॥ १२ ॥
 विभक्तपणें नसावें । तरीच भक्त म्हणवावें ।
 नाहीतरी वेर्थचि सिणावें । खटाटोपें ॥ १३ ॥
 उगाच घर पाहोन गेला । घरधनी नाही वोळखिला ।
 राज्यामधूनचि आला । परी राजा नेणे ॥ १४ ॥
 देहसंगें विषये भोगिले । देहसंगें प्राणी मिरवलें ।
 देहधर्त्यास चुकलें । नवल मोठें ॥ १५ ॥
 ऐसे लोक अविवेकी । आणि म्हणती आम्ही विवेकी ।
 बरें ज्याची जैसी टाकी । तैसें करावें ॥ १६ ॥
 मूर्ख अंतर राखों नेणे । म्हणौन असावें शाहाणे ।
 ते शाहाणेहि दैन्यवाणे । होऊन गेले ॥ १७ ॥
 अंतरी ठेवणें चुकलें । दारोदारी धुंडू लागलें ।
 तैसें अज्ञानास जालें । देव न कळे ॥ १८ ॥
 या देवाचें ध्यान करी । ऐसा कोण सृष्टीवरी ।
 वृत्ती येकदेसी तर्तरी । पवाडेल कोठें ॥ १९ ॥
 ब्रह्मांडीं दाटले प्राणी । बहुरूपें बहुवाणी ।
 भूगर्भी आणि पाषाणी । कितीयेक ॥ २० ॥
 इतुके ठाई पुरवला । अनेकीं येकचि वर्तला ।
 गुप्त आणि प्रगटला । कितीयेक ॥ २१ ॥
 चंचळें न होईजे निश्चळ । प्रचित जाणावी केवळ ।
 चंचळ तें नव्हे निश्चळ । परब्रह्म तें ॥ २२ ॥

तत्त्वं तत्त्व जेव्हां उडे । तेव्हां देहबुद्धि झडे ।
निर्मळ निश्चळ चहुंकडे । निरंजन ॥ २३ ॥
आपण कोण कोठें कैचा । ऐसा मार्ग विवेकचा ।
प्राणी जो स्वयें काचा । त्यास हें कळेना ॥ २४ ॥
भल्यानें विवेक धरावा । दुस्तर संसार तरावा ।
अवघा वंशचि उधरावा । हरिभक्ती करूनी ॥ २५ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
अंतरात्माविवरणनिरूपणनाम
समास आठवा ॥ ८ ॥ ११.८

समास नववा : उपदेश निरूपण
॥ श्रीराम ॥

आधी कर्माचा प्रसंग । कर्म केलें पाहिजे सांग ।
कदाचित पडिले व्यंग । तरी प्रत्यवाय घडे ॥ १ ॥
म्हणोन कर्म आरंभिले । कांहींयेक सांग घडलें ।
जेथजेथें अंतर पडिलें । तेथें हरिस्मरण करावें ॥ २ ॥
तरी तो हरी आहे कैसा । विचार पाहावा ऐसा ।
संधेपूर्वी जगदीशा । चोविसां नामीं स्मरवें ॥ ३ ॥
चोवीसनामी सहस्रनामी । अनंतनामी तो अनामी ।
तो कैसा आहे अंतर्यामी । विवेकें वोळखावा ॥ ४ ॥
ब्राह्मण स्नानसंध्या करून आला । मग तो देवार्चनास बैसला ।
येथासांग तो पूजिला । प्रतिमादेवो ॥ ५ ॥
नाना देवांच्या नाना प्रतिमा । लोक पूजिती धरून प्रेमा ।
ज्याच्या प्रतिमा तो परमात्मा । कैसा आहे ॥ ६ ॥
ऐसें वोळखिलें पाहिजे । वोळखोन भजन कीजे ।
जैसा साहेब नमस्कारिजे । वोळखिल्याउपरी ॥ ७ ॥
तैसा परमात्मा परमेश्वर । बरा वोळखावा पाहोन विचार ।
तरीच पाविजे पार । भ्रमसागरचा ॥ ८ ॥
पूजा घेताती प्रतिमा । आंगा येतो अंतरात्मा ।
अवतारी तरी निजधामा । येऊन गेले ॥ ९ ॥
परी ते निजरूपें असती । तें निजरूप ते जगज्जोती ।
सत्वगुण तयेस म्हणती । जाणती कळा ॥ १० ॥
तये कळेचे पोटीं । देव असती कोट्यानुकोटी ।
या अनुभवाच्या गोष्टी । प्रत्यये पाहाव्या ॥ ११ ॥
देहपुरामधें ईश । म्हणोन त्या नांव पुरुष ।
जगामधें जगदीश । तैसा वोळखावा ॥ १२ ॥
जाणीवरूपें जगदांतरे । प्रस्तुत वर्तती शरीरें ।
अंतःकरणविष्णु येणें प्रकारें । वोळखावा ॥ १३ ॥
तो विष्णु आहे जगदांतरीं । तोचि आपुले अंतरीं ।
कर्ता भोक्ता चतुरी । अंतरात्मा वोळखावा ॥ १४ ॥
ऐके देखे हुंगे चाखे । जाणोन विचारें वोळखे ।
कित्येक आपुले पारिखे । जाणताहे ॥ १५ ॥
येकची जगाचा जिव्हाळा । परी देहलोभाचा आडताळा ।
देहसमंधें वेगळा । अभिमान धरी ॥ १६ ॥

उपजे वाढे मरे मारी । जैसा उचलती लहरीवरी लहरी ।
चंचळ सागरी भरोवरी । त्रैलोक्य होत जातें ॥ १७ ॥
त्रैलोका वर्तवितो येक । म्हणोन त्रिलोक्यनायेक ।
ऐसा प्रत्ययाचा विवेक । पाहाना कैसा ॥ १८ ॥
ऐसा अंतरात्मा बोलिला । परी तोहि तत्त्वांमधें आला ।
पुढें विचार पाहिजे केला । माहावाक्याचा ॥ १९ ॥
आधीं देखिला देहधारी । मग पाहावें जगदांतरीं ।
तयाचेनियां उपरी । परब्रह्म पावे ॥ २० ॥
परब्रह्माचा विचार । होतां निवडे सारासार ।
चंचळ जाईल हा निर्धार । चुकेना कीं ॥ २१ ॥
उत्पत्ति स्थिति संहार जाण । त्याहून वेगळा निरंजन ।
येथें ज्ञानाचें विज्ञान । होत आहे ॥ २२ ॥
अष्टदेह थानमान । जाणोन जालियां निर्शन ।
पुढें उरें निरंजन । विमळ ब्रह्म ॥ २३ ॥
विचारेंचि अनन्य जाला । पाहाणाराविण प्रत्यय आला ।
तेहि वृत्ति निवृत्तिला । बरें पाहा ॥ २४ ॥
येथें राहिला वाच्यांश । पाहोन सांडिला लक्ष्यांश ।
लक्ष्यांशासारिसा वृत्तिलेश । तोहि गेला ॥ २५ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
उपदेश निरूपणनाम समास नववा ॥ ९ ॥ ११.९

समास दहावा : निस्पृह वर्तणूक
॥ श्रीराम ॥

मूर्ख येकदेसी होतो । चतुर सर्वत्र पाहातो ।
जैसा बहुधा होऊन भोगितो । नाना सुखें ॥ १ ॥
तोचि अंतरात्मा महंत । तो कां होईल संकोचित ।
प्रशस्त जाणता समस्त । विख्यात योगी ॥ २ ॥
कर्ता भोक्ता तत्वता । भूमंडळीं सर्व सत्ता ।
त्यावेगळा त्यास जाता । पाहेसा कवणु ॥ ३ ॥
ऐसें महंते असावें । सर्व सार शोधून घ्यावें ।
पाहों जातां न सांपडावें । येकायेकी ॥ ४ ॥
कीर्तिरूपें उदंड ख्यात । जाणती लहान थोर समस्त ।
वेश पाहातां शाश्वत । येकचि नाही ॥ ५ ॥
प्रगट कीर्ति ते ढळेना । बहुत जनास कळेना ।
पाहों जातां आडळेना । काये कैसें ॥ ६ ॥
वेषभूषण ते दूषण । कीर्तिभूषण तें भूषण ।
चाळणेविण येक क्षण । जाऊंच नेदी ॥ ७ ॥
त्यागी वोळखीचे जन । सर्वकाळ नित्य नूतन ।
लोक शोधून पाहाती मन । परी इच्छा दिसेना ॥ ८ ॥
पुर्ते कोणाकडे पाहेना । पुर्ते कोणासीं बोलेना ।
पुर्ते येके स्थळीं राहेना । उठोन जातो ॥ ९ ॥
जातें स्थळ तें सांगेना । सांगितलें तेथें तरी जायेना ।
आपुली स्थिति अनुमाना । येवोंच जेदी ॥ १० ॥
लोकीं केलें तें चुकावी । लोकीं भाविलें तें उलथवी ।

लोकीं तर्किलें तें दावी । निर्फळ करूनी ॥ ११ ॥
 लोकांस पाह्याचा आदर । तेथें याचा अनादर ।
 लोक सर्वकाळ तत्पर । तेथें याची अनिच्छा ॥ १२ ॥
 एवं कल्पितां कल्पेना । न तर्कितांहि तर्केना ।
 कदापी भावितां भावेना । योगेश्वर ॥ १३ ॥
 ऐसें अंतर सांपडेना । शरीर ठाई पडेना ।
 क्षणयेक विशंभेना । कथाकीर्तन ॥ १४ ॥
 लोक संकल्प विकल्प करिती । ते अवघेचि निर्फळ होती ।
 जनाची जना लाजवी वृत्ति । तेव्हां योगेश्वर ॥ १५ ॥
 बहुती शोधून पाहिलें । बहुतांच्या मनास आलें ।
 तरी मग जाणावें साधिलें । महत्कृत्य ॥ १६ ॥
 अखंड येकांत सेवावा । अभ्यासचि करित जावा ।
 काळ सार्थकचि करावा । जनासहित ॥ १७ ॥
 उत्तम गुण तितुके घ्यावे । घेऊन जनास सिकवावे ।
 उदंड समुदाये करावे । परी गुप्तरूपें ॥ १८ ॥
 अखंड कामाची लगबग । उपासनेस लावावें जग ।
 लोक समजोन मग । आज्ञा इच्छिती ॥ १९ ॥
 आधीं कष्ट मग फळ । कष्टचि नाही तें निर्फळ ।
 साक्षेपेविण केवळ । वृथापुष्ट ॥ २० ॥
 लोक बहुत शोधावे । त्यांचे अधिकार जाणावे ।

जाणजाणोन धरावे । जवळी दुरी ॥ २१ ॥
 अधिकारपरत्वे कार्य होतें । अधिकार नस्तां वेर्थ जातें ।
 जाणोनि शोधावीं चित्तें । नाना प्रकारें ॥ २२ ॥
 अधिकार पाहोन कार्य सांगणें । साक्षेप पाहोन विश्वास धरणें ।
 आपला मगज राखणें । कांहीतरी ॥ २३ ॥
 हें प्रचितीचें बोलिलें । आधीं केलें मग सांगितलें ।
 मानेल तरी पाहिजे घेतलें । कोणीयेकें ॥ २४ ॥
 महंतें महंत करावे । युक्तिबुद्धीनें भरावे ।
 जाणते करून विखरावे । नाना देसी ॥ २५ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 निस्पृह
 वर्तणूक निरूपणनाम समास दहावा ॥ १० ॥ ११.१०
 ॥ दशक अकरावा समाप्त ॥

Encoded and proofread by Vishwas Bhide.
 Reproofread by P. D. Kulkarni

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated August 6, 2014
 From <http://sanskritdocuments.org> .
 The text is prepared by volunteers and is
 to be used for personal study and research.
 The file is not to be copied or reposted for
 promotion of any website or individuals or for
 commercial purpose without permission.
 Help to maintain respect for volunteer spirit